

"शिवचरित्रपर ऐतिहासिक कादंबरीतील सत्तासंघर्ष"

प्रा. शेंडगे एस. २०१

संशोधक विद्यार्थी, मराठी विभाग,
दयानंद संशोधन केंद्र, लातूर महाराष्ट्र

संघर्ष हा कादंबरीचा आत्मा आहे. असे म्हटल्यास अतिशयोक्ति होणार नाही. कादंबरीच्या प्रत्येक प्रकारात कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपाचा संघर्ष असतोच. व्यक्तीचा आपल्या अंतर्मनाशी हा संघर्ष सततच असतो. शिवचरित्रपर ऐतिहासिक कादंबरीत राजकीय सत्तासंघर्ष नाला आहे. ऐतिहासिक स्वरूपाचे हे लेखन आहे. शिवकाळाशी संबंधित वास्तव आणि कल्पना यांच्या सीमारेषेवर हा संघर्ष कादंबरीत अवतरला. कादंबरीच्या अवकाशात यामुळे कलात्मकता निर्माण झाली आहे. राजकीय सत्तासंघर्ष हा या कादंबरीचा महत्त्वाचा विशेष म्हणावा लागतो. शिवकाळात भारतात प्रामुख्याने मुस्लिम राजसत्ता अस्तित्वात होत्या. यामध्ये प्रामुख्याने आदिलशाही, कुतुबशाही, बादशाही, निजामशाही, बरीदशाही, इमादशाही व फरुकशाही यांचा समावेश होतो. या सर्व मुस्लिम राजसत्ता असल्या तरी त्यांच्यामध्ये सत्तासंघर्ष होता याची प्रचिती शिवचरित्रपर ऐतिहासिक कादंबरी करून देते.

दक्षिण भारतातील राजसत्ता संपुष्टात आणण्यासाठी मोगलांनी सतत प्रयत्न चालू ठेवला होता. अमदनगरची निजामशाही शाहजहानने संपुष्टात आणली होती. 'मोगलांनी दौलताबाद घेतले, तरी शहाजीने नाहीत. त्यांनी नव्या शहाला माहुलीवर नेऊन ठेविले'¹ श्रीमान योगीत याचा संदर्भ दिला आहे. निजामशाहीचा अस्त करण्यासाठी शहाजहानला विजापुरकरांनी मदत केली होती. एक मुस्लिम दुसऱ्या मुस्लिमाक विजापुरात आक्रमण करीत होते. धर्माच्या नावावर हा लढा लढला जात नव्हता, तर राजकीय महत्त्वाकांक्षेतून ही लढली गेली होती. यामध्ये विशेष नजरेस पडणारी बाब म्हणजे शहाजीराजांनी निजामशाही वाचविण्याचा अटोकाट प्रयत्न केला होता. याचे राजकीय विश्लेषण करणे अत्यावश्यक आहे.

शिवाजी महाराजांच्या कारवायांना पायबंद घालण्यासाठी आदिलशहाने शहाजीराजांना कैदेत टाकले होते. त्यांच्याकडून अनेक मराठा सरदार होते. निंबाळकर, घाटगे, घोरपडे, सुर्वे, मोरे हे मराठा सरदार आदिलशाहीत इमाने-इतबारे सेवा करीत होते. प्रसंगी या मराठा सरदारांनी शिवाजी महाराजावर आक्रमण केले होते. या प्रसंगातूनही शिवकालीन राजकीय सत्तासंघर्ष स्पष्ट होतो. महाराजांना तत्कालीन राजकारणाचे सूक्ष्म आकलन नालेले होते. या परिस्थितीतून सुटण्यासाठी त्यांनी मोगलांचा दक्षिणेतील सुभेदार मोगल राजपूत्र मुरादशी पत्रव्यवहार केला होता. 'राजांचा आणि मुरादचा पत्रव्यवहार सुरू झाला. मोगलांचे वैर पत्करणे आदिलशाहीला शक्य नव्हते. त्यातच मुरादचे शहाजीला पत्र गेले. हे पत्र दडपणे विजापूर सुलतानाला शक्य नव्हते'² मोगलांनी मुरादला पत्र दिले व त्याने शहाजीराजांना कैदेतून मूक्त केले होते. श्रीमान योगीत या राजकीय परिस्थितीवर नग-नगीत प्रकाश टाकला आहे. रणजित देसाईंनी शिवकालातील मुस्लिम सत्तासंघर्ष कादंबरीत उभा केला आहे. ज्या आदिलशाहीने निजामशाही संपुष्टात आणण्यासाठी मोगलांना मदत केली होती. कालांतराने मोगल त्याच आदिलशाहीवर दबाव

गेले व त्यांनी विजापूराचे संरक्षण केले. अशा स्वरूपाचे राजकीय जीवन देसाई आणि इनामदार यांनी चित्रित केले

राजकीय जीवनात कोणीही कोणाचे कायमचे मित्र नसतात, कायमचे शत्रू नसतात. राजकीय हित अतिशय महत्त्वाचे असते. राजकीय हितसंबंध सांभाळण्यासाठी सर्व नातेसंबंध पाळले जातात. जात, धर्म, नातेबंध यापेक्षाही सत्तासंबंध महत्त्वाचा असतो. मुस्लिम राजवटी एकधार्मिक होत्या. म्हणून त्या एकत्र गुण्यागोविंदाने नांदल्या नव्हत्या. उलट मुस्लिम सत्तासंघर्ष हा नात्या-गोत्याच्या पार गेला होता. बादशाहीतील वडील, पुत्र, राजा आणि राजकुमारातील संघर्ष तर रक्तपतापर्यंत पोहोचलेला होता. याची रास्त जाणीव शिवचरित्रपर ऐतिहासिक कादंबरी करून देते. इतिहासातील एका महत्त्वाच्या घटनेची जणू ती साक्ष देण्याचा यशस्वी प्रयत्न करतो.

संदर्भ ग्रंथ सूची:-

- 1) रणजित देसाई- 'श्रीमान योगी', मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे, २८ वी आवृत्ती, जून २०१४, पृ.क्र. २९
- 2) देसाई- पृ.क्र. १५३
- 3) देसाई- पृ.क्र. ४८६
- 4) गोविंद पानसरे- 'शिवाजी कोण होता?', लोकवाङ्मयगृह, मुंबई, पहिली आवृत्ती, एप्रिल १९८८, पुनर्मुद्रण ५०वे, ऑक्टोबर २०१५, पृ.क्र. २६
- 5) ना.स.इनामदार- राजश्री, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, विजयनगर, पुणे, चतुर्थावृत्ती, २०१०, पृ.क्र. ३१२
- 6) सेतू माधवराव पगडी- 'छत्रपती शिवाजी', लोकमंगल, प्रकाशनगृह, पहिली आवृत्ती, १९७९, पुनर्मुद्रण, २०१३, पृ.क्र.२६